

Tegen de methode

© Nederlandse vertaling: Marjolijn Stoltenkamp

Met dank aan Rein Gerritsen

© Inleiding bij de Nederlandse editie: André Klukhuhn en Rein Gerritsen

Vormgeving: Marc Suvaal

Nederlandse rechten: Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2008

ISBN 978 90 477 0031 9

© 1975, 1988, 1993 by Paul Feyerabend

Reprinted 1994, 1996, 1997, 2000, 2001, 2002

Oorspronkelijke titel: *Against Method* (Third Edition, 1993)

Published by arrangement with Verso

Verso is the imprint of New Left Books (London, New York)

First published by New Left Books 1975

Revised edition published by Verso 1988

Third edition published by Verso 1993

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

Paul Feyerabend

Tegen de methode

*Nieuwe editie, uitgebreid
en volledig herzien door de auteur*

Vertaald door Marjolijn Stoltenkamp

Met een inleiding van André Klukhuhn
en Rein Gerritsen

LEMNISCAAT

Inhoud

Werk in uitvoering	11
Inleiding bij de Nederlandse editie door André Klukhuhn en Rein Gerritsen	
Tegen de methode	33
Voorwoord	35
Voorwoord bij de derde editie	39
Inleiding bij de Chinese editie	45
INLEIDING	49
<i>Wetenschap is een in essentie anarchistische onderneming: theoretisch anarchisme is menselijker en heeft meer kans vooruit- gang te bevorderen dan de alternatieven uit de gevestigde orde.</i>	
HOOFDSTUK 1	53
<i>Dit wordt uit alleen aangetoond door een onderzoek van historische gebeurtenissen, maar ook door een abstracte analyse van het verband tussen ideeën en handelen. Het enige principe dat vooruitgang niet verhindert is: anything goes, alles moet kunnen.</i>	
HOOFDSTUK 2	59
<i>We kunnen bijvoorbeeld gebruikmaken van hypothesen die in strijd zijn met goed bevestigde theorieën en/of met duidelijk bewezen experimentele resultaten. Misschien kunnen we de wetenschap bevorderen door contra-inductief te werk te gaan.</i>	
HOOFDSTUK 3	63
<i>Het consistentievereiste, dat vergt dat nieuwe hypothesen in overeenstemming zijn met aanvaarde theorieën, is onredelijk omdat</i>	

ze de oudste theorie in stand houdt, en niet de beste. Hypothesen die in strijd zijn met goed bevestigde theorieën geven ons aanwijzingen die op geen enkele andere manier kunnen worden verkregen. Een toename van theorieën is heilzaam voor de wetenschap, terwijl uniformiteit afbreuk doet aan haar kritische vermogen. Uniformiteit brengt eveneens de vrije ontwikkeling van het individu in gevaar.

HOOFDSTUK 4

71

Er bestaat geen idee, hoe oud en absurd ook, dat niet in staat is onze kennis te bevorderen. De hele geschiedenis van het denken is in de wetenschap opgenomen en wordt gebruikt voor het verbeteren van iedere afzonderlijke theorie. Noch wordt politieke bemoeienis afgewezen. Die kan nodig zijn om de vooroordelen van de wetenschap, die weerstand bieden tegen alternatieven voor de status quo, te overwinnen.

HOOFDSTUK 5

75

Geen enkele theorie komt ooit overeen met alle feiten op het gebied dat ze bestrijkt, maar toch is dat niet altijd aan de theorie te wijten. Feiten worden gevormd door oudere ideologieën, en een botsing tussen feiten en theorieën kan een bewijs van vooruitgang zijn. Zo'n botsing is ook een eerste stap bij onze poging de principes te ontdekken die in vertrouwde denkbeelden over waarneming verborgen liggen.

HOOFDSTUK 6

87

Als voorbeeld van zo'n poging onderzoek ik het argument van de toren, dat de volgelingen van Aristoteles hebben gebruikt om het draaien van de aarde te weerleggen. In het argument spelen natuurlijke interpretaties een rol – ideeën die zo hecht met waarnemingen zijn verbonden dat het een speciale inspanning vereist het bestaan ervan te beseffen en de inhoud ervan te bepalen. Galilei stelt de natuurlijke interpretaties vast die onverenigbaar zijn met Copernicus en vervangt ze door andere.

HOOFDSTUK 7

97

De nieuwe natuurlijke interpretaties vormen een nieuwe en zeer abstracte waarnemingstaal. Ze worden geïntroduceerd en aan het oog onttrokken, zodat men er niet in slaagt de verandering die zich heeft voorgedaan op te merken (anamnestische methode). Ze bevatten het idee van de relativiteit van alle beweging en de wet van circulaire traagheid.

Behalve in natuurlijke interpretaties brengt Galilei ook veranderingen aan in gewaarwordingen die Copernicus in gevaar lijken te brengen. Hij geeft toe dat dergelijke gewaarwordingen bestaan, hij prijst Copernicus omdat deze er geen acht op heeft geslagen, hij beweert ze ongedaan te hebben gemaakt met behulp van de telescoop. Hij geeft echter geen theoretische redenen waarom we van een telescoop zouden kunnen verwachten een getrouw beeld van het hemelruim te geven.

Noch biedt de aanvankelijke ervaring met de telescoop dergelijke redenen. De eerste telescopische waarnemingen van het hemelruim zijn onduidelijk, onzeker, tegenstrijdig en in conflict met wat iedereen met het blote oog kan zien. En de enige theorie die wel had kunnen helpen telescopische illusies te onderscheiden van reële verschijnselen werd door eenvoudige proefnemingen weerlegd.

Anderzijds zijn er enkele telescopische fenomenen die duidelijk copernicaans zijn. Galilei introduceert deze fenomenen als een onafhankelijk bewijs voor Copernicus, terwijl de situatie eerder zo is dat de ene weerlegde visie – die van Copernicus – een zekere overeenkomst vertoont met fenomenen die voortkomen uit een andere weerlegde visie, namelijk de gedachte dat telescopische verschijnselen waarheidsgetrouwe beelden van het hemelruim geven.

Dergelijke ‘irrationele’ ondersteuningsmethoden zijn nodig vanwege de ‘ongelijkmatige ontwikkeling’ (Marx, Lenin) van verschillende delen van de wetenschap. De leer van Copernicus en andere essentiële onderdelen van de moderne wetenschap zijn slechts in stand gebleven omdat in hun verleden de rede dikwijls terzijde is geschoven.

De methode van Galilei werkt eveneens op andere gebieden. Ze kan bijvoorbeeld worden gebruikt om de bestaande argumenten tegen het materialisme uit te bannen en een einde te maken aan het filosofische probleem van lichaam en geest (de corresponderende wetenschappelijke problemen blijven echter bestaan). Hieruit volgt niet dat ze universeel zou moeten worden toegepast.

HOOFDSTUK 13	141
<i>In de tijd van Galilei hield de Kerk zich niet alleen beter aan de rede zoals ze destijds werd gedefinieerd – en gedeeltelijk zelfs nu nog – maar ze hield ook rekening met de ethische en maatschappelijke consequenties van de opvattingen van Galilei. Haar aanklacht tegen Galilei was rationeel en alleen opportunisme en een gebrek aan perspectief kunnen een herziening eisen.</i>	
HOOFDSTUK 14	149
<i>Het onderzoek van Galilei vormde maar een klein deel van de zogeheten copernicaanse revolutie. Wanneer we de resterende elementen toevoegen, wordt het nog moeilijker de ontwikkeling in overeenstemming te brengen met bekende principes voor de evaluatie van theorieën.</i>	
HOOFDSTUK 15	161
<i>De resultaten die tot nu toe zijn verkregen, wijzen in de richting van het afschaffen van het onderscheid tussen een context van ontdekking en een context van rechtvaardiging, tussen normen en feiten, tussen begrippen uit de waarneming en theoretische begrippen. Geen enkele van deze onderscheidingen speelt in de wetenschappelijke praktijk een rol. Pogingen hen door te drijven zouden rampzalige consequenties hebben. Het kritische rationalisme van Popper faalt op grond van dezelfde redenen.</i>	
APPENDIX I	173
HOOFDSTUK 16	179
<i>Ten slotte is het soort vergelijking dat aan de meeste methodologieën ten grondslag ligt slechts mogelijk in bepaalde nogal eenvoudige gevallen. Het werkt niet meer wanneer we niet-wetenschappelijke visies proberen te vergelijken met wetenschap en wanneer we de verst gevorderde, algemeenste en dus meest mythologische onderdelen van de wetenschap zelf in ogenschouw nemen.</i>	

APPENDIX 2	219
HOOFDSTUK 17	225
<i>Wetenschap en rationaliteit zijn geen van beide universele maatstaven voor excellentie. Het zijn specifieke tradities die zich niet bewust zijn van hun historische onderbouwing.</i>	
HOOFDSTUK 18	243
<i>Toch is het mogelijk maatstaven voor rationaliteit te evalueren en te verbeteren. De principes van verbetering staan niet boven de traditie en zijn evenmin onveranderlijk, en het is onmogelijk ze vast te leggen.</i>	
HOOFDSTUK 19	251
<i>Wetenschap is noch een enkelvoudige traditie, noch de beste traditie die er bestaat, behalve voor mensen die gewend zijn geraakt aan haar aanwezigheid, haar voordelen en haar gebreken. In een democratie zou de wetenschap van de staat moeten worden gescheiden, net zoals de kerken nu van de staat gescheiden zijn.</i>	
HOOFDSTUK 20	265
<i>De visie die aan dit boek ten grondslag ligt, is niet het resultaat van een goed geplande gedachtegang, maar van argumenten die bij me opkwamen op basis van toevallige ontmoetingen. Woede over de onverantwoorde vernietiging van culturele verworvenheden waarvan we allemaal hadden kunnen leren, over de arrogante zelfverzekerdheid waarmee sommige intellectuelen zich aan het leven van andere mensen vergrijpen, en minachting voor de stroperige frasen die ze gebruiken om hun wandaden mooier te maken dan ze zijn, waren de motiverende krachten achter mijn werk en zijn dat nog steeds.</i>	
Naschrift over relativisme	281
Noten	287
Register	373

Werk in uitvoering

Inleiding bij de Nederlandse editie door André Klukhuhn en Rein Gerritsen¹

In olden days a glimpse of stocking
Was looked on as something shocking,
Now heaven knows, anything goes.
– Cole Porter²

11

Het zal je als wetenschapsfilosoof maar gebeuren dat je filosofisch debuteert en uitgroeit tot een bestseller. Het overkwam de Oostenrijkse natuurkundige en wetenschapsfilosoof Paul Feyerabend (1924-1994). Zijn hoofdwerk *Against Method*, waarvan de eerste druk in 1975 verscheen, zou in de Verenigde Staten tot de meest verkochte boeken op filosofisch gebied gaan behoren. Ook buiten Amerikaans grondgebied trok het de aandacht. In een luttel tijdsbestek verschenen er vertalingen in het Duits, Frans, Italiaans, Chinees en Nederlands. Waarom al die aandacht voor een boek over de geschiedenis van de wetenschap, over filosofie?

Paradoxaal genoeg was de populariteit van *Against Method* voor een deel te danken aan de felle polemieken die erover verschenen. Ook een aantal van Feyerabends directe collega's, verbonden aan dezelfde universiteit van Berkeley, liet zich niet onbetuigd. Zowel John Searle als Hubert Dreyfus maakte zich sterk om Feyerabends ontslag te bewerkstelligen en zij kregen bijval van de beroemde Ayn Rand. In de Amerikaanse wereld van wetenschap en filosofie was het boek namelijk ingeslagen als een bom – en niet tot blijdschap van iedereen. Recensenten spraken over 'het product van een hansworst', of ze hadden de mond vol over Feyerabends 'antifeministisch taalgebruik'.

Die ophef in de Verenigde Staten ging aan zijn collega's elders op de wereld niet onopgemerkt voorbij. Zo slecht kan dat boek toch niet zijn? zullen ze gedacht hebben en al het ge-poe-poe en ge-nou-nou wakkerde juist hun nieuwsgierigheid aan naar de mening van een filosoof, tevens natuurkundige, die geloofde dat wetenschap helemaal niet het rationeel geordende proces is waarvoor filosofen haar willen uitgeven, maar die beweerde dat wetenschappers in hun werk volstrekten opportunisten zijn die zich in methodologisch opzicht van geen god of gebod ook maar iets aantrekken. *Anything goes*, alles moet kunnen, luidt het devies in de wetenschappelijke praktijk, aldus Feyerabend. Wetenschappers laten geen enkel methodologisch middel onbeproefd, ook het oneigenlijke niet,³ om hun theorieën aan de man de brengen, zo niet godschiks dan wel kwaad-

schiks, zo was de boodschap van *Against Method*. Het zou niet lang duren of talloze artikelen en boekbesprekingen pro en contra vulden de vaktijdschriften. Zo groeide een hele generatie wetenschappers en wetenschapsfilosofen op met debatten over *Against Method*.

De populariteit van het boek bij een breder publiek kwam ook voort uit de zucht naar verandering in het roerige Amerika van de jaren zeventig van de vorige eeuw. Niet voor niets had Feyerabend gekozen voor een titel die herinneringen oproep aan Susan Sontags veelgelezen boek *Against Interpretation* uit 1961.⁴ Maatschappelijke veranderingen, zoals de toelating van zwarten aan de universiteiten van de meer progressieve staten, voltrokken zich in ijltempo. Een groot aantal Vietnamveteranen, bewust gemaakt door de emancipatiegolf die het land overspoelde, maakte in het begin van de jaren zeventig dankbaar gebruik van de officieel uit 1944 daterende *Montgomery GI Bill* om, na hun afzwaaien, vrijwel kosteloos te kunnen gaan studeren. Hun aanwezigheid bracht een drastische verandering in de etnische samenstelling op de progressievere universiteiten met zich mee. En in Feyerabends *Against Method* meenden veel nieuwe, linkse intellectuelen de nodige ammunitie te vinden om zich tegen de gevestigde orde te keren.

Feyerabends liberale, anarchistisch getinte ideeën over wetenschap en filosofie circuleerden al snel in de *Free Speech Movement*. Hier was iemand aan het woord die kritische kanttekeningen plaatste bij het idee dat de wetenschap, waarvan men geloofde dat ze zelf een democratisch, open karakter had, ook een democratiserende werking op de samenleving zou uitoefenen – een gedachte die zo langzamerhand tot onaantastbaar gemeengoed was geworden in het westerse denken, maar waarvan Feyerabend vond dat ze eerder een verlamme, passief makende invloed had op het gezond verstand. We zijn maar al te bereidwillig geworden om de waarde van onze eigen mening over een bepaald onderwerp aan de kant te schuiven en die van een wetenschapper, een deskundige, daarvoor in de plaats te stellen.

Sterker nog, Feyerabend betoogde dat, ook al is het misschien in de praktijk onhaalbaar, het desalniettemin een goede zaak zou zijn om te proberen een strikte scheiding aan te brengen tussen staat en wetenschap, net zoals dat gebeurd is met het opsplitsen van staat en religie, omdat de verstremgeling van beide vooral ten koste gaat van de belastingbetalende burger.⁵ De man in de straat spint geen garen bij de exorbitant hoge kosten die verbonden zijn aan de ontwikkeling van een ruimteschild dat vooral militaire doeleinden dient. Hij wordt hier niet eens in gekend, maar wel geacht een deel van zijn zuurverdiende centen eraan af te staan.

Deze uitlatingen maakten dat Feyerabend ruim tien jaar later, in 1987 in het gezaghebbende tijdschrift *Nature*, tot 'de ergste vijand van de we-

tenschap' werd gebombardeerd. Ook dit oordeel, dat geen verrassing mag heten, schaadde het succes van *Against Method* niet. Integendeel.

Ook op het persoonlijke vlak bleef voor Feyerabend het succes niet uit. Kort na de verschijning van het boek stroomden van overal ter wereld niet alleen eredoctoraten,⁶ maar ook aanbiedingen voor professoraten binnen – van de meest gerenommeerde universiteiten, zoals Yale, tot de meest obscure in Auckland, Nieuw-Zeeland. Hij had het voor het kiezen en verzot op het avontuur als hij was, kon hij maar moeilijk 'nee' zeggen, wat ertoe leidde dat hij binnen de kortste keren vier leerstoelen tegelijk bekleedde. Heen en weer pendelend tussen de universiteiten van Zürich, Berkeley, Kassel en Brighton bracht hij meer tijd door in vliegtuigen dan in de collegezaal.

Feyerabend kreeg al snel de naam het enfant terrible van de wetenschapsfilosofie te zijn, een benaming die hij omarmde als geuzennaam. Hij mocht graag met zijn reputatie spelen en kon intens genieten van dat spel. Zo stuurde hij ooit, voorafgaand aan een congres in Naflio, in een frivole bui vanuit Australië een telegram vooruit: 'Net herstellende van een aanval van geelzucht, een zware verkoudheid en een lichte syfilis. Zorg dat er een dokter paraat staat.'⁷ De Griekse autoriteiten konden Feyerabend geen groter genoeg doen dan hem, na landing op het vliegveld, onmiddellijk in quarantaine te plaatsen, van waaruit hij door de congresorganisatie vrijgekocht moest worden.

Achtergrond

De jonge jaren van de in 1924 in Wenen geboren Feyerabend werden beheerst door – hoe kan het ook anders? – zijn oorlogservaringen. Nog als tiener in dienst van het Duitse leger aan het Oostfront liep hij in een vuurgevecht met de Russen tegen maar liefst drie kogels tegelijk op. De eerste trof hem in zijn gezicht, de tweede doorboorde zijn hand en de derde beschadigde zijn ruggengraat dusdanig dat hij gedeeltelijk verlamd en geheel impotent raakte, wat voor hem het einde van de oorlog betekende. In zijn autobiografie *Tijdverspilling* herinnert hij zich dat hij op het moment van verwonding zelf nog het meest van streek was door het gat dat er opeens in zijn fraaie, met bont afgezette jachtleren handschoen zat. Noch zijn verlamming, noch zijn impotentie heeft echter kunnen verhinderen dat hij, charmeur als hij was, in menige erotische verhouding verzeild raakte, verschillende malen trouwde en de reputatie had een rokenjager van de eerste orde te zijn. Uiteindelijk zou hij pas in 1984, emotioneel meer tot rust gekomen, te weten komen wat liefde was, in een huwelijk voor de rest van zijn leven met Grazia Borrini, van huis uit een natuurkundige die zich later intens engageerde met de milieu- en ontwikkelingsproblematiek.

Een tweede factor die Feyerabends jonge jaren heeft gekleurd, naast zijn oorlogservaringen, was het besef dat hij zijn eigenlijke belangstelling en talent niet had kunnen verwezenlijken. Van jongs af aan was het zijn diepste wens geweest om operazanger te worden. In het buurtcafé in Wenen zette zijn vader de kleine Paul op tafel om de liedjes te zingen die hij van zijn moeder had geleerd, en de zanger verdiende daarmee zowel bewondering voor zichzelf als bier voor zijn vader. Zijn oorlogswonden maakten de realisering van de wens om operazanger te worden, jammer genoeg fysiek onmogelijk. Ook het theater oefende een grote aantrekkingskracht op hem uit. Hij stond op een gegeven moment, kort na de Tweede Wereldoorlog, op het punt om de assistent van Bertolt Brecht te worden, maar bedankte ten slotte voor de eer omdat hij Brecht, die hij in andere opzichten zeer bewonderde, te autoritair vond, wat dubbel en dwars gold voor de kliek om Brecht heen. Hoewel hij wat zijn maatschappelijke status betreft uiteindelijk koos voor de carrière van een wetenschapper/filosoof, verklaarde hij later in geen enkele academische prestatie een vergelijkbare vreugde en voldoening te hebben gevonden als vroeger in het zingen.⁸

Zijn fascinatie voor de kunst heeft hem nooit meer losgelaten en aan het eind van zijn leven beloofde Feyerabend zijn geliefde Grazia Borrini, in de tijd die hem nog restte, een boek te zullen schrijven waarin hij zou aantonen dat rede en emotie – wetenschap en kunst – in een academisch werk hand in hand kunnen gaan.⁹ Toen hij in februari 1994 overleed aan een hersentumor, was hij hier nog niet mee klaar en zo kon *Conquest of Abundance*, het toegezegde boek, pas in 1999 verschijnen, onvoltooid en in deels gereconstrueerde vorm.

Feyerabend woonde in zijn studietijd eens een lezing van Ludwig Wittgenstein bij die grote indruk op hem maakte. 'Hij [Wittgenstein] kwam een uur te laat, maar toen had hij ook een bevlogen optreden, en onze onerbiedige houding leek hem beter te bevallen dan de onderdanige houding die hij elders ontmoette.'¹⁰ Later zou Feyerabend de taalfilosofische draad – die van Kant via Nietzsche naar Wittgenstein door de wetenschapsfilosofie loopt, maar die werd genegeerd door Popper en Kuhn – weer opnemen. Feyerabend beriep zich daarbij op de ideeën van de autodidactische taal- en cultuurfilosoof Benjamin Whorf, die stelde dat de taal niet alleen een uitdrukkingsmiddel is, maar ook de stroom zintuiglijke indrukken indeelt en bewerkt, zodat taal in beginsel hetzelfde doet als wetenschap, zij het op een grovere, bredere en veelzijdigere manier.¹¹

Zoals Kuhn en Feyerabend de wetenschappelijke kenwijze van de wereld in fragmenten uiteenlegden, zo deden de postmoderne taal- en cultuurfilosofen Baudrillard, Derrida en Lyotard dat met de talige kenwijze

van de wereld. In zijn frontale aanval op de monistisch-westerse rationaliteit eigende Lyotard zich bij zijn karakterisering van 'het postmoderne weten' bepaalde kernthema's toe uit Feyerabend's kentheorie.¹²

Hoewel Feyerabend als postdoc nog bij Popper gestudeerd heeft – als tweede keus weliswaar: hij wilde eigenlijk naar Wittgenstein, maar die bleek toen net te zijn overleden¹³ – lijkt zijn kentheorie nauwelijks meer op die van zijn leermeester. Waar Popper vroeger zijn colleges begon met de opmerking 'Ik zal u vertellen: er bestaat geen wetenschappelijke methode' – woorden die koren op de molen waren van een antiautoritair ingestelde Feyerabend –, daar verkwanselde hij na het verkrijgen van zijn ridderorde zijn gezonde verstand voor wat maatschappelijke status – tenminste, zo dacht Feyerabend erover.¹⁴ In één opzicht echter onderscheidden zij zich niet van elkaar: net zo goed als Poppers ideeën over een open samenleving staan of vallen met de verstandige en harmonieus ontwikkelde individuen die daar deel van uitmaken, is ook Feyerabend's vrije en pluralistische wereld alleen te realiseren met volwassen, verantwoordelijke, evenwichtige en tolerante burgers:

Een volwassen burger is iemand die in staat is om zijn eigen standpunt te bepalen en die kan beslissen over datgene wat hem het meeste aanstaat. Hij heeft een zekere mentale weerstand opgebouwd (en gaat niet meteen door de knieën voor het eerste het beste ideologische wijsje dat hij hoort) en is dan ook in staat om bewust datgene te kiezen wat volgens hem het beste bij hem past zonder erdoor te worden platgewalst. Als voorbereiding op zijn keuze zal hij kennis moeten nemen van zowel de belangrijkste ideologieën als historische verschijnselen en zich er niet toe laten verleiden om de wetenschap te zien als de enige redelijke manier om problemen op te lossen.¹⁵

Deze kennelijk noodzakelijke randvoorwaarde maakt de praktische realisering van Feyerabend's opvattingen over een nastrevenswaardige samenleving minstens even problematisch als die van Popper.

Ook Plato kreeg al met dit soort kritiek te maken toen hij in *De staat* opschreef hoe de ideale stad, geregeerd door de filosoof-koning, eruit zou moeten zien. Zijn antwoord was dat die kritiek inderdaad terecht is, maar dat het hem er niet om ging te bedenken hoe het eraan toe zou moeten gaan in een *werkelijke* stad, maar alleen in een *ideale*, dat wil zeggen in de praktijk niet te verwezenlijken plaats.¹⁶ In tegenstelling tot Plato heeft Feyerabend er altijd voor gepleit dat kennis op participatief-democratische wijze tot stand moet komen, met andere woorden: inzicht in het vraagstuk 'waar het de mensen jeukt' kan niet slechts in een studeer-

kamer worden verworven, maar moet verkregen worden in samenspraak met de betrokkenen uit alle lagen van de samenleving. De steriliteit van het academische denken heeft Feyerabend zich dan ook altijd merkbaar aangetrokken, en zo is hij tot zijn veel pragmatischer en gefragmenteerder aanpak gekomen.

In een brief aan André Klukhuhn, één van de schrijvers dezes, waarin Feyerabend zijn weigering deel te nemen aan een wetenschapsfilosofisch debat toelichtte, schreef hij:

16

Ik ben niet echt geïnteresseerd in het bediscussiëren van filosofische of wetenschapsfilosofische problemen in algemene zin. Als er een speciaal politiek onderwerp is dat een wetenschapsfilosofische benadering behoeft om opgelost te kunnen worden, dan zal ik graag in de benodigde ad-hoc-argumenten voorzien. Ik zal een voorbeeld geven. We hebben hier in Californië het Livermore Radiation Laboratory. Ze testen daar bommen, ontwikkelen Star Wars en doen nog andere prachtige dingen. Ze geven ook argumenten waarom dat allemaal moet gebeuren. Het ontzenuwen van zulke argumenten lijkt me een waardevolle onderneming en een wetenschapsfilosofie die daarvoor de intellectuele wapens aandraagt, een bruikbaar instrument. Maar om het debat voort te zetten zonder enig politiek gevolg, in de lege ruimte als het ware, is zonde van de tijd.¹⁷

Totstandkoming van de tekst

Volgens het oorspronkelijke plan uit 1968 zou *Against Method* deel gaan uitmaken van een tweelinggeschrift. De eerste editie van het boek uit 1975, die op dat moment nog de ondertitel *Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* (*Aanzet tot een anarchistische kennistheorie*) droeg, was bedoeld als de eerste helft van een pennenstrijd met zijn collega en boezemvriend Imre Lakatos, een wetenschapsfilosoof van Hongaarse komaf die toentertijd verbonden was aan de fameuze London School of Economics. Aanvankelijk zouden ze de twee boeken de overkoepelende titel *The Problems of Science* meegeven: deel I *Against Method* en deel II, het weerwoord van Lakatos, *Method Against Method*.¹⁸ Feyerabend, zo luidde het plan in een notendop, zou in zijn deel eerst Thomas Kuhns wetenschapsfilosofische boek *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) ten grave dragen.¹⁹ In het artikel 'How to Defend Society against Science', dat aanvankelijk deel uitmaakte van *Against Method* maar in 1975 als aparte publicatie verscheen in het tijdschrift *Radical Philosophy*, nam Feyerabend een voorschot om zijn gal richting Kuhn te spuwen:

Kuhns ideeën zijn interessant, maar helaas zijn ze veel te vaag om iets anders te bewerkstelligen dan gebakken lucht. Als je me niet geloven wilt, kijk dan maar naar de literatuur. Nooit tevoren is de literatuur over de wetenschapsfilosofie zo bezwangerd geweest door engerds en andere incompetente griezels. [...] Nu heb ik op zich geen bezwaar tegen incompetentie, maar wel als die vergezeld gaat van saaiheid en zelfingenomenheid. En dit is precies wat er nu gebeurt. We krijgen geen interessante, onware ideeën voorgeschoteld, maar in plaats daarvan dodelijk saaie denkbeelden of woorden waar geen enkel idee achter zit. Ten tweede: op het moment dat je probeert wat meer invulling te geven aan Kuhns ideeën, blijkt er niets van te kloppen. Bestond er ooit, in onze ideeëngeschiedenis, een periode van normale wetenschap? Nee – en ik daag iedereen uit om het tegendeel te bewijzen. [...] Kuhns boek is wel grappig: als je de term ‘wetenschappelijke gemeenschap’ vervangt door ‘georganiseerde misdaad’, hoeft de rest van het boek niet herschreven te worden.²⁰

En als Feyerabend eenmaal klaar was met Kuhn, dan zou hij vervolgens de onaantastbaar geachte positie van de rationele wetenschap met ware doodsverachting aanvallen, terwijl Lakatos alles in het werk zou stellen om die positie juist te verdedigen, en wel door het methodisch pluralisme dat Feyerabend ervoor in de plaats wilde stellen, met de grond gelijk te maken. ‘Ik beloof je: we zullen een hoop lol hebben,’ voorspelde Lakatos.²¹

De werkelijkheid van alledag gooide helaas roet in het eten van de twee vrienden. Toen Feyerabend in 1972 de eerste versie van het manuscript naar Lakatos opstuurde, raakten alle paperassen op mysterieuze wijze zoek. Lakatos schakelde Interpol in, die de tekst na ongeveer een jaar terugvond. En tot overmaat van ramp kwam Lakatos kort daarna, op 2 februari 1974, geheel onverwachts te overlijden ten gevolge van een hartaanval. Door zijn plotselinge overlijden kon zijn replek op dat moment niet meer gepubliceerd worden, zodat Feyerabends *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* in 1975, na zeven jaar noeste arbeid, als zelfstandige publicatie de wereld moest ingaan.

Vanuit historisch perspectief bezien is *Against Method* een cruciale stap in de ontwikkeling van de wetenschapsfilosofie in de twintigste eeuw. Die ontwikkeling is in gang gezet door Karl Poppers kritische rationalisme als reactie op het logische empirisme van de Wiener Kreis, gevolgd door Thomas Kuhns paradigmatheorie als kritiek op Poppers idee van permanente kennisgroei. Popper erkent maar één rationeel-wetenschappelijke wereldopvatting die haar wortels vindt in een ver verleden en die zich sindsdien volgens het principe van falsificatie – *trial and error*

– steeds verder heeft uitgebreid. Kuhn toont op zijn beurt aan dat er meerdere verschillende wetenschappelijke opvattingen bestaan die elkaar vervangen naar aanleiding van revolutionaire veranderingen in het wereldbeeld, zodat er niet zozeer sprake is van een gestage kennisgroei, maar eerder van een steeds weer opnieuw beginnen op basis van nieuwe paradigma's, met als bekendste voorbeeld de overgang van het aristotelische naar het newtoniaanse wereldbeeld. Maar waar Kuhn zijn pluralisme nog beperkt houdt tot verschillende intern-wetenschappelijke varianten, daar plaatst Feyerabend de wetenschappelijke rationaliteit in haar geheel als één van de mogelijkheden tussen verschillende andere – even metafysische – kenwijzen van de wereld:

Daarom is het belangrijk dat de alternatieven tegenover elkaar worden gesteld en niet worden geïsoleerd of ontkracht door de een of andere vorm van 'ontmythologisering'. In tegenstelling tot Tillich, Bultmann en hun navolgers zouden we de wereldbeelden van de bijbel, het Gilgamesj-epos, de Ilias en de Edda moeten beschouwen als volledig ontwikkelde *alternatieve kosmologieën*, die kunnen worden gebruikt om de 'wetenschappelijke' kosmologieën uit een bepaalde periode te wijzigen of zelfs te vervangen.²²

En terwijl er bij Kuhns overgang van het ene wetenschappelijke paradigma naar het andere nog sprake is van een zekere historische of intern-dynamische dwang, kunnen we volgens Feyerabend de kosmologieën van een bepaalde tijd willens en wetens wijzigen of zelfs vervangen door andere.

Als we Poppers monistische filosofie metaforisch beschouwen als een appel (van buiten glad en rond en van binnen stevig en homogeen), en die van Kuhn als een sinaasappel (van buiten wat minder glad en vrolijker, en van binnen wat sappiger en onderverdeeld in verschillende min of meer onafhankelijke partjes, maar nog wel gevangen binnen één wetenschappelijke schil), dan is Feyerabends methodisch pluralisme een hele fruitmand, waaruit op ieder moment een passende vrucht bij de voorkomende situatie kan worden gekozen. Eventueel zelfs de appel van de ratio: 'Nooit heb ik mij kleinerend uitgelaten over de rede zelf, wat dat dan ook moge zijn, alleen maar over een aftandse en tirannieke versie daarvan. Noch nam ik aan dat mijn kritiek daarop het laatste woord zou zijn.'²³

Wat Feyerabend betreft kán er ooit een tijd aanbreken waarin de rede een tijdelijke prioriteit zal moeten krijgen en het verstandig is, zoals Lakatos graag wilde, om haar regels te verdedigen met uitsluiting van de rest. Maar zo ver is het niet in de jaren zeventig, meent hij: 'Ik denk niet dat we tegenwoordig in zo'n tijd leven.'²⁴

Dadaïsme

In *Against Method* karakteriseerde Feyerabend zijn kennistheorie aanvankelijk als anarchistisch, maar hij kreeg daar later spijt van toen hij zich realiseerde dat het anarchisme zich in de praktijk weinig aantrekt van menselijk leven en geluk en dezelfde puriteinse ernst en toewijding behelst als de monomane wetenschappelijke methode waaraan hij nu juist zo'n hekel had. Als voorbeeld voerde hij het werk van de Russische anarchist Kropotkin aan. Een anarchist wordt geacht iemand te zijn die iedere vorm van autoriteit in twijfel trekt, zelfs zijn eigen vermeende autoriteit, maar Kropotkin verheerlijkt de autoriteit van de wetenschap juist, zonder een woord van kritiek.

Mede hierom heeft Feyerabend de ondertitel *Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge* weggelaten in de derde, uitgebreide en ingrijpend herziene editie van *Against Method*. Het is deze editie die nu voor het eerst in vertaling verschijnt onder de bondige titel *Tegen de methode*.

Later gebruikte Feyerabend bij voorkeur – niet uitsluitend – de term dadaïsme en omschreef hij een dadaïst als iemand die totaal niet onder de indruk is van welke serieuze onderneming dan ook en lont ruikt zodra er een houding of gezichtsuitdrukking wordt aangenomen die suggereert dat er iets belangrijks op komst is. Middels een taalkritiek verwijzen dadaïsten verheven klinkende, maar inhumane gedachten terug naar de plek waar ze vandaan komen: het riool.

Uit Feyerabends *Science in a Free Society* (1978), dat zich laat lezen als een vervolg op en aanvulling van *Against Method*, komt het volgende citaat:

[Dadaïsten] toonden de afschrikwekkende overeenkomsten aan tussen het taalgebruik van coryfeeën in het handelscircuit, dat van filosofen, politici en theologen, en dat van onbehouden analfabeten. Alle lof die er in onze scholen, op de kansel en op politieke bijeenkomsten wordt toegezwaaid aan eer, patriottisme, waarheid, rationaliteit en eerlijkheid, *gaat bijna ongemerkt over in onverstaanbaarheid*, ongeacht hoe al die zaken verpakt worden in literair taalgebruik en ongeacht hoe hard de auteurs ook proberen de klassieke stijl te imiteren, waardoor deze schrijvers uiteindelijk niet te onderscheiden zijn van een bende knorrende varkens.

Wanneer Feyerabend in het voorwoord van *Against Method* schrijft: 'Ik hoop dat de lezer van dit pamflet zich mij zal herinneren als een spotzieke dadaïst en niet als een ernstige anarchist',²⁵ wijzen deze woorden dan ook op een, zij het dan aarzelend aangenomen, ethische houding zijnerzijds.

Als spotzieke dadaïst ontzegt Feyerabend het primaat aan de naar zijn mening veel te serieuze en van zichzelf overtuigde rationeel-wetenschappelijke onderneming. De wetenschap heeft geen surplusbetekenis die haar verheft boven andere, even legitieme manieren om de wereld te kennen, en geen oordeel waarnaar we ons onder alle omstandigheden te schikken hebben. Als tegengif maakt hij zich vrolijk over de ogenschijnlijk meest imposante staaltjes van wetenschappelijk en technologisch vernuft waarmee de superioriteit van deze benadering van de wereld zich zou bewijzen. In een brief aan Hans Peter Duerr, een bevriende antropoloog, schrijft hij over zijn ironische manier om de zaken in een heel ander daglicht te stellen. Hij heeft besloten op te houden met uitsluitend serieus argumenteren, omdat die manier van overtuigen tot het arsenaal van de tegenstander behoort: 'Nee, de spot is veel effectiever en nog leuk ook.'²⁶

In *Science in a Free Society* schrijft hij:

Wat uit technologisch oogpunt een fantastische prestatie lijkt, een bemande ruimtevlucht naar de maan, ziet er vanuit een ander gezichtspunt uit als een volmaakte dwaasheid: duizenden hooggekwalificeerde mensen zijn tientallen jaren intensief bezig om, ten koste van zeer veel inspanning en enorme sommen geld, een relatief klein aantal (twee!) van hen, uitgedost in carnavalspakken, een paar potsierlijke danspassen te laten uitvoeren op een droge, hete, atmosfeerloze kei waar niemand die zijn gezonde verstand een beetje gebruikt naar toe zou willen.²⁷

Vanwege het pluralistische karakter en het ontbreken van de absolute, universele wetenschappelijke waarheid kan de kentheorie van Feyerabend behalve dadaïstisch ook, met enig voorbehoud, 'postmodern' worden genoemd, wat de Amerikaanse cultuurcriticus Ihab Hassan dan ook heeft gedaan. Eerst vraagt Hassan zich af: 'Maar wat is dat dan, postmodernisme?', om vervolgens een lijst samen te stellen van elf postmoderne kenmerken, waarvan het eerste luidt: 'Onbepaaldheid, of beter nog: onbepaaldheden. Deze omvatten alle dubbelzinnigheden, breuken, verschuivingen betreffende kennis en maatschappij. Daarbij kunnen we onder andere denken aan Kuhns paradigma's en Feyerabends dadaïstische wetenschap.'²⁸

Pluralisme

Ondanks de betrekkelijke eenvoud en speelsheid van wat Feyerabend zijn *metafysisch* of *methodisch pluralisme* noemt, blijken de misverstanden veelvoudig en hardnekkig. Zo geven zijn dadaïstische lijfspreuken *against method* en *anything goes* nog vaak aanleiding om te denken dat hij ertoe

aanspoort om maar wat ongestructureerd aan te rommelen, waarbij ongeveer alles is toegestaan. Zelfs notoir scherpe denkers als Alan Sokal en Jean Bricmont, die veel succes hebben geoogst met hun felle aanval op het relativisme van de Franse en Amerikaanse postmodernisten, gaan faliekant de mist in als ze Feyerabends kritiek op het dogmatisme van de wetenschap veroordelen: 'Maar tegen welke criteria zou er dan wel gezondigd zijn? Alles mocht toch? Zijn methodisch relativisme is zo radicaal dat het zichzelf verwerpt.'²⁹

Het tegendeel is het geval: Feyerabends beide lijfspreuken komen voort uit de gedachte dat het onverstandig is om *op voorhand* – dat wil zeggen onafhankelijk van de aard van de situatie, de problemen of de gebeurtenissen – de wetenschappelijke rationaliteit te beschouwen als de enige geldige verklarings- of oplosmethode (monisme), en dat de mogelijkheid om te kunnen kiezen uit meerdere andere, misschien beter toepasbare methoden (pluralisme) juist een veel grotere zorgvuldigheid, kennis van zaken, verantwoordelijkheid en discipline vereist. Als extreem voorbeeld van zo'n situatie kunnen we denken aan een ernstig zieke patiënt, die misschien wel meer geholpen is met de aanwezigheid van een priester dan met weer een nieuwe medische ingreep. Welke van beide alternatieven het geval zal zijn, of dat er ook de mogelijkheid van een derde of vierde alternatief bestaat, kan niet *ex cathedra*, vanuit een 'objectief' standpunt, worden verordonneerd, omdat enig nadenken over de context al aangeeft dat er sprake is van de inzet, betrokkenheid, religieuze overtuigingen, medische overwegingen en ethische overpeinzingen van meerdere mensen, ieder gemotiveerd door zijn eigen belangen.

Daarbij gaat het Feyerabend er niet zozeer om een nieuwe methode aan te prijzen waarin sprake is van een veelvoud aan theorieën, metafysische gezichtspunten en sprookjes, maar probeert hij allereerst aan te tonen dat alle methoden, zelfs de meest voor de hand liggende, hun beperkingen hebben.³⁰ Wat voor zin heeft het, vraagt Feyerabend zich af, om koste wat het kost vast te houden aan zoiets als het simpele consistentievereiste – een nieuw 'wetenschappelijk feit' mag de oude theorie niet tegenspreken, maar moet daarmee in overeenstemming zijn – wanneer die oude theorie sowieso al bagger was? We doen er beter aan om dat vereiste van geval tot geval te bekijken. Soms is consistentie een goede zaak, soms ook niet.

Op de kritiek dat een monistische opstelling toch beter is omdat de keuzemogelijkheid in een pluralistische situatie altijd iets willekeurig zal hebben, antwoordt Feyerabend dat het pluralisme aan de oppervlakte weet te brengen wat het monisme altijd angstvallig verborgen heeft weten te houden: de willekeur in welke beslissing dan ook. Door zich te verschuilen achter de vermeende waarheid of zekerheid van het monisme ontloopt men de eigen verantwoordelijkheid:

Veeleer is het zo dat er geen zekerheid te verkrijgen valt en dat we zo volwassen moeten zijn om zelf de verantwoordelijkheid te dragen. Het is opmerkelijk dat epistemologen en wetenschapsfilosofen kennelijk streven naar een toestand waarin we minder volwassen zouden zijn dan we misschien zelf willen.³¹

22

De vrees dat Feyerabend's methodische pluralisme relativistische gevaren in zich zou herbergen, omdat alles mag en er op voorhand geen methode mag worden uitgesloten, wat dan de legitimering van allerlei verwerpelijke ideeën zoals bijvoorbeeld het fascisme zou kunnen inhouden – die vrees wordt zo gezien steeds minder goed voorstelbaar en op den duur zelfs geheel ongegrond. 'Alles moet kunnen' is immers geen toevallige beginconditie waar een totalitair denksysteem ongemerkt doorheen kan glippen, om later op een onbewaakt moment de alleenheerschappij op te eisen – zoals de rationele wetenschap dat bijvoorbeeld in het verleden heeft gedaan. Integendeel, het is een blijvend geldig principe waarmee een totalitaire methode, die immers geen andere methoden in een pluralistische situatie naast zich duldt, juist definitief wordt buitengesloten. Niet alleen moet alles kunnen, maar alles moet ook blijven kunnen, zodat alleen de werkelijk tolerante methoden binnen het pluralisme bestaansrecht hebben, en niet de methoden die ook de intolerantie tolereren.

Dit soort geluiden wijst er echter wel op dat het eerst zo aanlokkelijke succes van *Against Method* ook een keerzijde kent. Het ontbrekende tegengeluid van Lakatos is ruimschoots gecompenseerd door de felle reacties die Feyerabend's ideeën sindsdien bij anderen hebben opgeroepen, maar de open, speelse discussie en de broederlijke toon die Lakatos ongetwijfeld voor ogen stond, werd zo vaak vervangen door onheus scherpe kritiek, op het vileine af, dat Feyerabend daardoor zeker een jaar lang in een behoorlijke depressie terechtkwam. 'Ik heb vaak gewenst dat ik dat klotboek nooit geschreven had,' mopperde hij twintig jaar nadien in zijn autobiografie *Tijdverspilling*.³²

Feyerabend voelde zich niet zozeer ondergewaardeerd als wel onbegrepen. Met zijn blik gericht op de negatieve recensies enerzijds en de meer dan gretige omarming van 'zijn' ideeën anderzijds, waarachter voor hem de vraag schuilging welke van de twee erger was, foeterde hij: 'Ik werd voor het eerst in mijn leven geconfronteerd met puur analfabetisme.' Volgens zijn felste critici, onder wie de beroemde wetenschapscolumnist Martin Gardner,³³ was Feyerabend niet slechts een kennistheoretische anarchist, maar een anarchist pur sang – en anarchisten, vond Gardner, kunnen niet uit de voeten met *echte* argumenten, zij leven op een dieet van loze retoriek en propaganda. Feyerabend's reactie:

Ik was stomverbaasd toen ik deze tegenwerping las. Iemand die de rationalisten toespreekt, kan zeker met ze argumenteren. Het betekent alleen dat [een anarchist] niet gelooft dat argumenten een zaak kunnen beslechten.³⁴

De 'kwajongen' trok hier een wijze les uit: klaarblijkelijk, zo schatte hij de *houding* van de rationalisten in, is het niet voldoende dat je argumenten geldig zijn, maar moet je ook over de juiste geloofsbrieven beschikken en behoren tot de politiek correcte geloofsgemeenschap, anders worden je argumenten met een hautain gebaar weggewuifd en bijgevolg niet serieus genomen. Volgens hem – en hier is een filosoof aan het woord die, in de voetsporen van zijn leermeester Wittgenstein, de nodige diepgang verdraagt – is het een misverstand om te menen dat conceptuele problemen slechts met conceptuele middelen op te lossen zijn. Ook de oplossing van praktische problemen, zoals ruzie met je vrouw, vereist meestal meer dan een paar sussende woorden, een verbale remedie. Ergens komt er een moment, in iedere discussie, waarop we met Maarten Luther (en Wittgenstein) een gebaar moeten maken en zeggen: 'Hier sta ik, ik kan niet anders.'

Voor Feyerabend lag deze laatste verdedigingslinie, zijn 'ik kan niet anders' als ethische houding, in zijn bezorgdheid betreffende de intolerantie ten aanzien van andere benaderingswijzen die in een wetenschappelijke samenleving als de onze zit ingebakken. Voor het kritiseren daarvan – en dit is tezelfdertijd te lezen als zijn reactie op zijn positieve critici, de mensen die zijn vernietiging van alle methodologische 'ismen' verhieven tot een nieuw absoluut 'isme' – bewaart hij zijn meest gepeperde uitspraken.

Aan het eind van zijn leven zegt hij in een interview met de wetenschapsjournalist John Horgan, oprecht woedend over de aanhoudende kortzichtigheid:

Ik beweer dat Auschwitz een extreme manifestatie is van een houding die nog altijd welig tiert. Dit blijkt wel uit de behandeling van minderheden in industriële democratieën; uit het onderwijs, het op een humanitaire leest geschoeide inclusie, dat het grootste deel van zijn tijd besteedt aan het veranderen van schitterende jonge mensen in kleurloze en starre kopieën van hun leraren; uit de dreiging van een kernoorlog, de constante toename van het aantal en de kracht van dodelijke wapens en de bereidwilligheid van sommige zogenoemde patriotten om een oorlog te beginnen waarbij de Holocaust in het niet valt. Het blijkt uit de vernietiging van de natuur en van de 'primitieve' culturen, waarbij niet één gedachte uitgaat naar degenen voor wie het leven dan geen zin meer heeft; uit

de gigantische hoogmoed van onze intellectuelen, hun overtuiging dat ze precies weten wat de mensheid nodig heeft en hun onophoudelijke pogingen om mensen te creëren naar hun eigen zielige evenbeeld; uit de infantiele groothedswaan van sommige artsen die hun patiënten chanteren met angst, hen verminken, om ze vervolgens een enorme rekening te sturen; uit het gebrekkige gevoelsleven van de zogenoemde waarheidszoekers die dieren martelen, een studie doen naar hun ontberingen, om vervolgens voor hun wreedheid een prijs te ontvangen. Wat mij betreft is er geen verschil tussen de trawanten van Auschwitz en deze 'weldoeners van de mensheid'.³⁵

Waarmee kan worden vastgesteld dat Feyerabend's kritiek, zoals die hier en in *Against Method* is verwoord, ook nu nog even actueel is als ten tijde van zijn dood en nog niets aan waarde heeft ingeboet.³⁶

Kritisch blijven denken

Feyerabend is vanaf de verschijningsdatum van de eerste druk van *Against Method* regelmatig, tot kort voor zijn dood, aan de tekst blijven sleutelen door er aanvullingen, verbeteringen en verduidelijkingen in aan te brengen, en ook door niet meer relevante passages te verwijderen, waarmee hij zijn meesterstuk in het licht van zijn latere werk up-to-date heeft gehouden. Zodoende zijn er grote verschillen ontstaan tussen de eerste editie uit 1975, de tweede uit 1988 en de derde editie uit 1993, die nu als *Tegen de methode* in een nieuwe Nederlandse vertaling verschijnt.³⁷ Met dien verstande dat Feyerabend hierin niet zozeer zijn *definitieve* mening weergeeft over het onderwerp, als wel zijn *laatste*.

De hoofdthese over de surplusbetekenis van de wetenschap en de noodzaak van een pluralistisch methodologisch perspectief blijft in alle edities als een paal boven water staan, maar er is in de derde editie een belangrijk element aan de tekst toegevoegd, er als het ware ingeslopen, dat je als lezer niet zo snel zou verwachten van een man die te boek stond als een briljante, maar onverbeterlijke losbol. Feyerabend's constante bijslippen en bijvijlen van de tekst, op zoek naar de nuance, verraadde namelijk iets wat we hier gemakshalve 'een groeiend ethisch bewustzijn bij de filosoof' zullen noemen; wellicht zou 'een toenemend realiteitsbesef' een betere omschrijving zijn.

Een voorbeeld. Waar hij in de eerste editie nog schreef: 'Ik denk niet dat we tegenwoordig in zo'n tijd leven', doelend op de jaren zeventig waarin het rationalisme geen prioriteit moest krijgen, daar becommentarieert hij zichzelf in de derde editie, in noot 12 van de inleiding: 'De tijden zijn veranderd.' Vanwaar die aanvulling? Feyerabend stoorde zich in toe-

nemende mate aan de zijns inziens misselijkmakende 'politieke correctheid' (positieve discriminatie) in het Amerika van de jaren negentig en aan het 'postmodernisme in de wijsbegeerte', het werk van 'filosofische obscurantisten'. Daarom is het nu wellicht tijd, besluit hij, om onze toevlucht te nemen tot een wat rationelere benadering – niet omdat de rede inzichten van een fundamenteelere aard zou schenken dan het kennistheoretisch anarchisme, maar omdat het nodig is om nu even pas op de plaats te maken en een einde te maken aan de filosofische taalvervuiling. Hoe je het ook wendt of keert, of er nu sprake was van een groeiend ethisch bewustzijn of van een sterker realiteitsbesef, het staat vast dat Feyerabend *Against Method* als een 'werk in uitvoering' is blijven zien, als een neerslag van zijn pogingen om kritisch te blijven denken, ook al was de inzet het ellenmaatje van zijn eigen gelijk.

Een ander opvallend verschil tussen beide edities is dat hij, afgezien van de afbeelding van het schilderij *Parade Amoureuse* van de dadaïst Francis Picabia op de cover van de Amerikaanse uitgave en een enkele losse verwijzing op enkele van de laatste bladzijden,³⁸ geen direct verband meer legt met het dadaïstische gedachtegoed. Als hij niet in *Tijdverspilling*, zijn autobiografie, zou zeggen dat hij nog steeds aanschurkt tegen het dadaïsme, dan zou al gauw de indruk kunnen ontstaan dat hij in zijn latere jaren kennelijk is teruggekeerd naar een ernstiger soort (theoretisch) anarchisme, wat ongetwijfeld tot op een bepaalde hoogte ook het geval is geweest. Het zou interessant zijn om te weten wat daar de precieze redenen voor zijn geweest – die zullen vast wel iets met zijn 'ethische bewustwording' te maken hebben gehad – en wat zijn vroegere speelkameraad Lakatos daarvan zou hebben gevonden.

Het lot helpt ons hier een handje. Zoals dat bij zoveel filosofen het geval is, wordt er na hun dood meer gepubliceerd dan tijdens hun leven. Zo ook bij Feyerabend. Veel antwoorden op vragen die bij Feyerabend resten, zijn terug te vinden in werk van zijn hand dat na zijn dood werd gepubliceerd. De Britse wetenschapsfilosoof John Preston, bijvoorbeeld, verzamelde Feyerabends vroegere geschriften en bundelde die in het derde deel van Feyerabends *Philosophical Papers*, in 1999 uitgegeven door Cambridge University Press. *Conquest of Abundance*, Feyerabends grote, onvoltooide werk, verscheen eveneens in 1999, op prachtige wijze samengesteld en ingeleid door Bert Terpstra. Ook in 1999 – klaarblijkelijk was dat een vruchtbaar 'Feyerabend-jaar' – kwam het boek *For and Against Method: Imre Lakatos and Paul Feyerabend* op de markt, uitstekend ingeleid en geredigeerd door de Italiaanse wetenschapsfilosoof Matteo Motterlini. En er gaan geruchten dat er mensen bezig zijn om Feyerabends artikelen over kwantumfysica en relativiteitstheorieën – de reden waarom hij in 1978 werd uitgenodigd om zitting te nemen in het Nobelcomité voor